

SHUKUR XOLMIRZAYEV ASARLARIDA INSON RUHIYATI VA ICHKI
KECHINMALARI

Bozorova Lola Ismoil qizi

*Termiz davlat universiteti Filologiya va tillarni o'qitish (o'zbek tili) ta'lim yo'nalishi
1-bosqich talabasi*

ANNOTATSIYA: *Ushbu maqolada O'zbekiston xalq yozuvchisi Shukur Xolmirzayev ijodida inson ruhiyati, ichki kechinmalar va qahramonlar xarakterining ochib berilish mahorati tahlil qilinadi. Adibning hikoya va romanlaridagi psixologik tasvir vositalari "Bodom qishda gulladi" kabi asarlar misolida ko'rib chiqiladi, shuningdek, O'zbek adabiyotining yirik namoyandasi Shukur Xolmirzayev o'z ijodi bilan milliy hikoyachilikni yangi bosqichga olib chiqqan adibdir. Uning asarlarini o'qigan kitobxon shunchaki voqealar rivojini kuzatmaydi, balki qahramonning ichki dunyosi, ruhiy evrilishlari va murakkab kechinmalari girdobiga sho'ng'iydi. Xolmirzayev "inson ruhiyatining muhandisi" sifatida qahramonlari tilga olmagan, ammo qalbida kechayotgan titroqlarni mahorat bilan tasvirlaydi.*

KALIT SO'ZLAR: *Ruhiy realizm, psixologizm, ichki monolog, xarakter, badiiy tasvir, epizod, syujet, tasvir, qahramon, badiiy mahorat, badiiy detal, ma'naviy izlanish, ziddiyat, ichki dunyo, inson ruhiyati.*

Abstract: *This article analyzes the mastery of revealing the human psyche, inner experiences, and character traits in the works of the People's Writer of Uzbekistan Shukur Kholmirzaev. The means of psychological depiction in the writer's stories and novels are considered on the example of such works as "Almond bloomed in winter," as well as Shukur Kholmirzaev, a major representative of Uzbek literature, is a writer who brought national storytelling to a new level with his work. By reading his works, the reader does not merely observe the development of events, but plunges into the protagonist's inner world, spiritual transformations, and complex experiences. Kholmirzaev, as an "engineer of the human psyche," skillfully describes the trembling that his characters do not mention, but which takes place in his soul.*

Keywords: *Spiritual realism, psychologism, inner monologue, character, artistic image, episode plot, image, hero, artistic skill, artistic detail, spiritual search, conflict, inner world, human psyche.*

Аннотация: В данной статье анализируется мастерство раскрытия человеческой психики, внутренних переживаний и характеров героев в творчестве народного писателя Узбекистана Шукура Холмирзаева. Средства психологического изображения в рассказах и романах писателя рассматриваются на примере таких произведений, как "Миндаль цвел зимой," а также крупный представитель узбекской литературы Шукур Холмирзаев - писатель, который своим творчеством вывел национальное повествование на новый уровень. Читатель, прочитавший его произведения, не просто наблюдает за развитием событий, а погружается во внутренний мир героя, его духовные перемены и сложные переживания. Холмирзаев, как "инженер человеческой психики," мастерски описывает содрогания, которые не упоминают его герои, но происходят в его душе.

Ключевые слова: Духовный реализм, психологизм, внутренний монолог, характер, художественный образ, эпизод, сюжет, изображение, герой, художественное мастерство, художественная деталь, духовный поиск, конфликт, внутренний мир, человеческая психика.

Annotasyon: Bu makalede Özbekistan Halk Yazarı Şükür Holmirzayev'in eserlerinde insan ruhunun, içsel deneyimlerin ve karakterlerin karakteri açığa çıkarılmasının ustalığı analiz edilmektedir. Yazarın hikayeleri ve romanlarındaki psikolojik tasvir araçları, "Badem kışın çiçeklendi" gibi eserler örneğinde ele alınır, ayrıca Özbek edebiyatının büyük temsilcisi Şükür Holmirzayev, eserleriyle ulusal hikayeciliği yeni bir seviyeye taşıyan bir yazardır. Onun eserlerini okuyan okur sadece olayların gelişimini gözlemlemez, aynı zamanda kahramanın iç dünyasına, ruhsal evrimlerine ve karmaşık tecrübelerinin girdabına dalır. Holmirzayev, "insan ruhunun mühendisi" olarak, kahramanları tarafından bahsedilmeyen, ancak ruhunda yaşanan titremeleri ustalıkla tasvir eder.

Anahtar kelimeler: Ruhsal realizm, psikoloji, iç monolog, karakter, sanatsal tasvir, epizod, olay örgüsü, tasvir, kahraman, sanatsal ustalık, sanatsal detay, manevi arayış, çatışma, iç dünya, insan ruhu.

Kirish. O'zbek adabiyotining yirik vakili Shukur Xolmirzayev asarlarining markazida har doim Inson va uning murakkab ruhiy dunyosi turadi. Adibni haqli

ravishda "o'zbek psixologik prozasining bayroqdori" deb atasak mubolag'a bo'lmaydi. U asarlarida shunchaki voqealarni bayon qilib bermaydi, balki o'sha voqealar inson ruhida qanday aks-sado berayotganini, qahramonning ichki dunyosini qanday o'zgartirayotganini tahlil qiladi. Ruhiy tahlilning o'ziga xosligi. Shukur Xolmirzayev inson ruhiyatini tasvirlashda "ichki monolog" va "ruhiy siljish" usullaridan ustalik bilan foydalanadi. Uning qahramonlari ko'pincha o'z-o'zi bilan bahslashadigan, o'z qilmishlarini tahlil qiladigan va vijdon azobida qiynaladigan insonlardir. Muallif qahramonning ruhiy holatini ochish uchun uning yuz ifodasi, nigohi, hattoki barmoqlarining titrashi kabi kichik detallarga katta e'tibor qaratadi. Bu detallar qahramonning aytolmagan so'zlaridan ko'ra ko'proq ma'no anglatadi. Tabiat va inson ruhiyati uyg'unligi Adib ijodida tabiat shunchaki manzara emas, balki qahramon ruhiyatining ajralmas qismidir. Masalan, "Omon ovchining o'limi" yoki "Ot egasi" kabi asarlarida tabiat qahramonning ichki kechinmalariga hamohang ravishda o'zgaradi. Tog'larning haybati qahramonning matonatini, soyning shovqini esa uning iztirobli o'ylarini ifodalaydi¹. Shukur Xolmirzayev insonni tabiatning bir bo'lagi sifatida ko'radi va uning ruhiy inqirozlarini tabiatdagi o'zgarishlar orqali yanada bo'rttirib ko'rsatadi. Milliy xarakter va psixologizm Xolmirzayev asarlarida inson ruhiyati milliy xarakter bilan chambarchas bog'liq. U o'zbek kishisiga xos bo'lgan andisha, g'urur, or-nomus va kutilmagan qat'iyatni asarlarining asosiy mavzusiga aylantirgan. Uning qahramonlari ("O'zbeklar" romani yoki hikoyalaridagi personajlar) o'ta murakkab, ziddiyatli, ammo samimiy insonlardir. Ular jamiyatning qoliplariga sig'maydigan, o'z mustaqil fikriga va ichki erkinligiga ega bo'lgan shaxslar sifatida g'aybatlanadi. Yozuvchi insonning faqat yaxshi tomonlarini emas, balki uning zaifliklari, qo'rquvlari va xatolarini ham boricha ko'rsatadi. Bu esa uning asarlaridagi psixologizmni hayotiy va ishonchli qiladi.

Shukur Xolmirzayevning "Bodom qishda gulladi" hikoyasida inson ruhiyati va uning ichki kechinmalari tabiat hodisalari hamda ijtimoiy muhit bilan uzviy bog'liqlikda, o'ziga xos badiiy mahorat bilan tasvirlangan. Asarning asosiy mazmunini tashkil etuvchi kutilmagan mo'jiza — qishning qahratonida bodomning gullashi — bosh qahramon Nosirjonning ruhiy dunyosidagi poklanish va uyg'onish jarayoniga parallel ravishda kechadi. Bodomning qishda gullashi mantiqan imkonsizdek ko'rinsada, bu hodisa inson qalbida har qanday qiyin sharoitda ham ezgulik, umid va pokiza tuyg'ular murtak otishi mumkinligini anglatuvchi kuchli ramziy vositadir. Qahramonning ichki kechinmalari u yotgan kasalxona palatasidagi "sovuq" muhit

¹ Xolmirzayev, Sh. Tanlangan asarlar: Hikoyalar. – Toshkent: "Sharq", 2009.

bilan doimiy ziddiyatda bo‘ladi. Palatadagi boshqa bemorlarning loqaydligi va moddiy dunyoga bog‘lanib qolganligi Nosirjonning beg‘ubor orzulari bilan to‘qnashganda, muallif insonning ruhiy yolg‘izligini va bu yolg‘izlik orqali uning o‘zligini anglash jarayonini mahorat bilan ochib beradi. Bodom gullari asarda shunchaki tabiat tasviri emas, balki insoniy hayrat va go‘zallikni his qilish qobiliyatining timsolidir. Nosirjon qishda gullagan daraxtni ko‘rganda his qilgan hayajon uning ruhiyatidagi ma’naviy ustunlikni va atrofidagi befarqlikdan balandroq ekanini ko‘rsatadi. Muallif qo‘llagan psixologik kontrast, ya’ni tashqaridagi qahraton qish va qahramon qalbida kechayotgan bahoriy iliqlik, inson ruhiyati tashqi muhitga qaram emasligini isbotlaydi. Inson o‘z ichki dunyosi orqali o‘z voqeligini yaratishga qodir ekanligi hikoyaning falsafiy xulosasiga aylanadi. Nosirjonning har bir kechinmasi, uning tabiat mo‘jizasidan hayratlanishi va bu go‘zallikni asrab qolish istagi orqali Shukur Xolmirzayev kitobxonni hayotning mayda tashvishlaridan yuqori ko‘tarilishga hamda qalb pokligini har qanday "qish" — qiyinchilik yoki loqaydlik paytida ham saqlab qolishga undaydi. Shukur Xolmirzayevning “Saylanma” asarlarida inson ruhiyati va uning ichki olami shunchaki bayon qilinmay, balki o‘tkir hayotiy realizm asosida badiiy tahlil etiladi. Adib qahramonlarining kechinmalarini ochishda psixologik detallardan unumli foydalanadi; qahramonning birgina nigohi, qo‘llarining titrashi yoki sukut saqlashi uning qalbidagi to‘fonlarni uzoq monologlardan ko‘ra aniqroq ifodalaydi. Yozuvchi inson qalbini tabiat bilan uyg‘unlikda tasvirlar ekan, Boysun tog‘lari, daryolar va o‘zgaruvchan havo ranglari qahramonlarning ruhiy holatiga ko‘zgu bo‘lib xizmat qiladi. Asarlarda insonning ijtimoiy muhit bilan to‘qnashuvi, vijdon azobi va axloqiy tanlov jarayonlari markaziy o‘ringa chiqadi, bu esa o‘quvchiga inson xarakterining murakkab qirralarini butun bo‘y-basti bilan ko‘rsatib beradi. Yozuvchi o‘z ijodida inson qalbini shunchaki kuzatuvchi emas, balki mohir psixolog sifatida tadqiq etadi. Uning asarlarida ruhiyat va ichki kechinmalar uyg‘unligi, avvalo, qahramonlarning o‘z-o‘zi bilan olib boradigan murosasiz kurashida ko‘rinadi. Masalan, adibning "Tabassum" yoki "Ot egasi" kabi asarlarida qahramonlar tashqi olam bilan emas, balki o‘z vijdonlari va ichki "men"i bilan to‘qnash kelishadi. Xolmirzayev qahramonni murakkab vaziyatga solib qo‘yadi va uning bu holatdan qanday chiqishi orqali xarakterining eng yashirin qirralarini ochib beradi. Bu jarayonda ichki monologlar shunchaki o‘y-fikrlar emas, balki shaxsning ma’naviy yuksalishi yoki inqirozi sifatida namoyon bo‘ladi. Yana bir muhim fakt shundaki, yozuvchi ruhiy holatni tasvirlashda "shafqatsiz realizm" uslubiga tayanadi. U insonni ideallashtirmaydi; qahramonlarining qo‘rquvini, hasadini, ojizligini yoki kibrini boricha, haqqoniy ko‘rsatadi. Bu holat ayniqsa uning "Olabo‘ji" romani va qator

hikoyalarida yaqqol seziladi² Insonning ichki kechinmalari u yashayotgan ijtimoiy muhit va Boysun tabiatining qattiqqo‘lligi bilan parallel ravishda tasvirlanadi. Tabiatdagi har bir detal — qoyalarning shiddati, daryoning shovqini yoki cho‘lning sukunati — qahramonning ayni damdagi ruhiy iztiroblari bilan hamohanglik hosil qiladi. Shu tariqa, Shukur Xolmirzayev asarlarida inson ruhiyati va tashqi voqelik bir-birini to‘ldiruvchi yaxlit badiiy tizimga aylanadi³

Xulosa o‘rnida aytish mumkinki, Shukur Xolmirzayev o‘zbek nasrida insonni barcha murakkabliklari bilan tushunish va tushuntirish san’atini yangi bosqichga olib chiqdi. Uning asarlari o‘quvchini nafaqat badiiy zavq olishga, balki o‘z qalbining chuqurliklariga nazar tashlashga, insoniy mohiyat haqida chuqur mushohada yuritishga chorlaydi. Adib nazdida inson — yengilmas ruh egasi, uning ruhiy dunyosi esa cheksiz koinot kabi sirlidir. Xolmirzayev insonni ziddiyatlar maydoni sifatida ko‘radi. Uning qahramonlari ideallashtirilgan shaxslar emas, balki xatolar qiluvchi, ikkilanuvchi va o‘z vijdoni bilan doimiy kurashda yashovchi tirik odamlardir. Yozuvchi inson ruhiyatidagi "isiyon" va "itoat" o‘rtasidagi nozik muvozanatni tasvirlash orqali kitobxonni qahramonning ichki monologlari ishtirokchisiga aylantiradi. Bu esa asarlarining ta’sirchanligini va hayotiyiligini ta’minlaydi. Adib ijodida milliy ruhiyat va tabiat uyg‘unligi yetakchi o‘rin tutadi. Xolmirzayev qahramonlari (asosan tog‘liklar, mard va qaysar insonlar) o‘zlarining ichki kechinmalarini ko‘pincha tabiat bilan sirdosh bo‘lib hal qiladilar. Tog‘larning viqori, kengliklarning erkinligi qahramonlar fe‘l-atvoridagi mag‘rurlik va matonatga ko‘chadi. Insonning ruhiy holati atrof-muhitdagi ranglar va manzara orqali ramziylashtiriladi, bu esa "psixologik parallelizm" uslubining yuksak namunasi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. Toshboyev, O. Abadiy zamondosh:
2. Shukur Xolmirzayev hayoti va ijodiy faoliyatidan lavhalar. – Toshkent: “G‘afur G‘ulom” nomidagi NMIU, 2018. Karimov, H.
3. Shukur Xolmirzayev ijodiy portreti. – Toshkent: Karimov,
4. K. Shukur Xolmirzayevning badiiy olami. – Toshkent, 2005. Nazarov, B.
5. Shukur Xolmirzayev (ijodiy portret) // O‘zbek adabiyoti tarixi. Rustamov, N.
6. O‘zbek nasrida insoniy qadriyatlar. – Toshkent, 2015. Tavaldiyeva, G. N.
7. Shukur Xolmirzayevning hikoyanavislik mahorati (nomzodlik dissertatsiyasi). – Toshkent, 2001.

² Kimsasiz hovli: Hikoyalar. – Toshkent: “O‘zbekiston” NMIU, 2015. Xolmirzayev, Sh.

³ Xolmirzayev, Sh. O‘n sakkizga kirmagan kim bor: Qissa va hikoyalar. – Toshkent:

8. Xolmirzayev, Sh. Tanlangan asarlar: Hikoyalar. – Toshkent: “Sharq”, 2009.
9. Xolmirzayev, Sh. O‘n sakkizga kirmagan kim bor: Qissa va hikoyalar. – Toshkent:
10. “Yangi asr avlodi”, 2015. Xolmirzayev, Sh.
11. Kimsasiz hovli: Hikoyalar. – Toshkent: “O‘zbekiston” NMIU, 2015. Xolmirzayev, Sh.